

APRIORNA ANALIZA ODSUPANJA U GRAMATIČKOM RODU (S OBZIROM NA PRVI JEZIK UČENIKA)

Milvia Gulešić Machata (Zagreb)

Sažetak:

Učenici nekoga jezika kao inoga rade u tom jeziku različita odstupanja. Jedna su vrsta odstupanja gramatička odstupanja. Koliko je pojedinim jezičnim segmentima lako ili teško ovladati, ovisi o mnogim čimbenicima, a između ostaloga o prvom jeziku učenika. U radu se na primjeru gramatičke kategorije roda govori o tome kako gramatički opis i poučavanje treba temeljiti (i) na spoznajama o sličnostima i razlikama među gramatičkim kategorijama u različitim jezicima. To uključuje i apriornu analizu gramatičkih odstupanja učenika hrvatskoga jezika kao inoga: onih čiji je prvi jezik neki slavenski jezik, ili srodan neslavenski jezik, ili pak jezik nesrodan hrvatskomu jeziku.

Ključne riječi: gramatičke kategorije, gramatički rod, gramatička odstupanja, slavenski jezik, srodan neslavenski jezik, nesrodni jezik

A Priori Analysis of Errors in Grammatical Gender (with Regard to the Learner's First Language)

Abstract:

The learners of a language as an L2 make different errors in the language they are learning. One type of errors pertains to grammatical errors. How easy or difficult individual language segments are to master depends on many factors, among others, on the learner's first language. Using the example of the grammatical category of gender, the paper discusses how description and teaching of grammar should (also) be based on familiarity with the similarities and differences between grammatical categories in different languages. This further includes an a priori analysis of grammatical errors made by learners of Croatian as an L2: those whose first language is a Slavic language, or a cognate non-Slavic language, or a language not cognate to Croatian.

Key words: grammatical categories, grammatical gender, grammatical errors, Slavic language, cognate non-Slavic language, language not cognate to Croatian

1 Uvod

Učenici nekoga jezika kao inoga rade u tom jeziku različita odstupanja. Koliko je pojedinim jezičnim segmentima lako ili teško ovladati, ovisi o mnogim čimbenicima: dobi učenika, motivaciji, potrebama itd., a umnogome ovisi i o

prvom jeziku učenika. Do sedamdesetih je godina 20. stoljeća, zahvaljujući biheviorizmu, bilo vrlo rašireno mišljenje da na ovladavanje inim (drugim i stranim) jezikom velik utjecaj, i to negativan, ima prvi jezik. Jedan je od razloga za to „strani” naglasak i intonacija u inom jeziku (Ellis 1999: 19). „Strani” su naglasak i intonacija vrlo zamjetljivi pa je i danas rašireno mišljenje da je utjecaj prvoga jezika na ovladavanje inim jezikom veći nego što u stvari jest. Suvremena su istraživanja, doduše, pokazala da ni utjecaj fonologije prvoga jezika na fonologiju inoga jezika nije jednoznačan (za hrvatski standardni jezik Novak 2003; Jelaska i Gulešić Machata 2005). Do sedamdesetih je godina 20. stoljeća prevladavala kontrastivna analiza jezika koja se temeljila na otkrivanju razlika među dvama jezicima i na predviđanju odstupanja od norme u inom jeziku kod govornika nekoga određenoga prvoga jezika. Sedamdesetih je godina kontrastivna analiza doživjela mnoge kritike na teorijskom i praktičnom području. Istraživanja su pokazala da se mnoga odstupanja predviđena apriornom analizom (analizom očekivanih teškoća) uopće ne pojavljuju. Jedno je istraživanje 1973. pokazalo da je postotak odstupanja koja nastaju zbog transfera samo 3 posto, dok su druga istraživanja u sedamdesetima i početkom osamdesetih godina i dalje govorila o visokom postotku interferencijskih odstupanja – 23 %, 31 %, otprilike 33 %, 36 %, otprilike 50 % ili 51 % (Ellis 1999: 29). Takve razlike u rezultatima nastale su i zbog toga što nije uvijek lako razlikovati odstupanja koja nastaju zbog interferencije od odstupanja koja su rezultat procesa ovladavanja jezikom, tj. razvojnih odstupanja.

Postoje, dakle, velike razlike u mišljenjima kolik je utjecaj prvoga jezika na ovladavanje inim jezikom. U svakom slučaju, taj utjecaj nije zanemariv. On je važan čimbenik, iako ne mora biti i najvažniji. Najslabija je točka kontrastivne analize vjerojatno upravo stav da je interferencija negativna pojava. Govoreći o utjecaju prvoga jezika na ini jezik, ovdje se razmatra kakav je taj utjecaj s obzirom na ovladavanje gramatičkim rodnom u hrvatskom kao inom jeziku. Ponajprije se misli na pozitivni, a ne na negativni transfer, tj. na to koliko činjenica da u prvom jeziku postoji rod može pomoći u ovladavanju rodnom u inom jeziku. Postoji, naravno, i negativni transfer, ali on je dio procesa učenja, a s vremenom se bitno smanjuje (Ellis 1999: 40; Medved Krajnović 2010: 106–111). Gramatička pravila, pa tako ni pravila koja se tiču gramatičkoga roda u hrvatskom kao inom jeziku, nisu za sve učenike hrvatskoga kao inoga jezika jednako teško ili lako ovladiva. Njima treba u opisu i poučavanju hrvatskoga kao inoga jezika pristupiti na različite načine ovisno o tome postoje li između prvoga jezika učenika i hrvatskoga kao inoga jezika veće ili manje razlike u gramatičkim kategorijama. Način na koji će se gramatička pravila opisati i poučavati ovisi, znači, i o prvom jeziku učenika – ona bi se drugačije trebala opisati i poučavati kad je prvi jezik učenika neki slavenski jezik, drugačije kad je njihov prvi jezik

neki srodan, ali ne slavenski jezik, i drugačije kada je prvi jezik učenika neki nesrodan jezik.

Između tih triju slučajeva postoji više „varijacija” – npr. prvi jezik učenika hrvatskoga kao inoga jezika ima određenu gramatičku kategoriju roda, ali poznaje manje kategorijskih oblika nego hrvatski jezik, ili obratno; ili: prvi jezik učenika ima određenu kategoriju roda i iste kategorijske oblike kao hrvatski standardni jezik, ali postoje veće razlike u načinu na koji se ona ostvaruje; i slično. Pogrešno je misliti da će npr. učenici kojima je prvi jezik neki slavenski jezik imati samo manje teškoće u ovladavanju gramatikom hrvatskoga jezika, jer se (bez obzira na očite podudarnost načina na koji se mnoge gramatičke kategorije ostvaruju) pojavljuju brojne teškoće – drugačije prirode i obično lakše savladive od onih koje imaju govornici neslavenskih jezika, ali ipak prisutne).

2 Vrste sličnosti i razlika u kategorijama (na primjeru gramatičke kategorije roda)

S obzirom na to da je analiza očekivanih odstupanja (apriorna analiza) u gramatičkim pravilima hrvatskoga jezika vrlo opširna tema, ovdje se prikazuje na primjeru jedne kategorije – gramatičkoga roda (za rod u hrvatskom kao prvom jeziku usp. Pišković 2011). Činjenica da u (različitim) jezicima postoji (ista) kategorija roda ne znači da se ona u tim jezicima ostvaruje na jednak ili sličan način. Razlike i sličnosti mogu biti veće ili manje, a dalje se navodi nekoliko tipova razlika i sličnosti koje mogu postojati među dvama jezicima u kojima postoji kategorija roda.

Broj kategorijskih oblika – U jezicima koji imaju rod podudara se ili ne podudara broj kategorijskih oblika. Neki jezici razlikuju dva roda, neki tri. Većina jezika koji imaju kategoriju roda razlikuje muški i ženski rod, a mnogi indoeuropski jezici imaju i srednji rod. Prema broju kategorijskih oblika razlikuju se npr. hrvatski i francuski jezik – hrvatski jezik ima tri roda (muški, ženski i srednji), a francuski dva (muški i ženski).

Po kriteriju podudarnosti kategorijskih oblika slični su npr. hrvatski i njemački jer imaju tri roda – muški, ženski i srednji.

Odnos roda i (ne)spola – U jezicima se može podudarati broj kategorijskih oblika, a osnovni princip po kojemu riječi imaju rod može biti u osnovi isti ili različit. Po tome se principu razlikuju npr. hrvatski i engleski jezik – oba jezika poznaju tri kategorijska oblika, ali u engleskom se jeziku muški i ženski rod imenica podudara sa spolom osoba koje određeni leksemi imenuju (*actor* mr, *actress* žr), a predmeti su srednjega roda (*table* sr). Ipak, ispravnije je, bez obzira na formalno postojanje triju rodova u engleskom jeziku, engleski jezik promatrati kao jezik koji nema gramatički rod.

Po ovom su kriteriju slični hrvatski i npr. njemački, jer su u tim jezicima riječi koje označavaju predmete i pojave svih triju rodova, tj. nisu samo srednjega roda.

Vrste riječi obuhvaćene kategorijom roda – Vrste riječi koje imaju kategoriju roda mogu se podudarati u različitim jezicima ili mogu biti različite. Na primjer, u engleskom jeziku rod se odnosi na imenice i zamjenice, a u hrvatskom jeziku oznaku roda imaju još i (gotovo svi) pridjevi, (neki) glavni brojevi, redni brojevi, posvojne zamjenice, posvojno-povratna zamjenica, pokazne zamjenice, upitno-odnosne zamjenice, neodređene zamjenice, glagolski pridjevi radni, glagolski pridjevi trpni, brojevni pridjevi i brojevne imenice. Taj se kriterij može dalje razlagati: u dvama se jezicima podudara vrsta riječi koja ima oznaku roda, ali ne sve njezine podvrste (npr. u engleskom jeziku oznaku roda imaju lične i posvojne zamjenice za treće lice jednine, ali ne i pokazne zamjenice) ili su pak, iako ista vrsta riječi ima rod u dvama jezicima koje uspoređujemo, razlike u načinu na koji rod funkcionira kod tih vrsta riječi vrlo velike: npr. engleska je posvojna zamjenica *his* muškoga roda, a hrvatska zamjenica *njegov* ima i oblike *njegova*, *njegovo*, tj. ostvaruje se u sva tri roda – znači nešto što pripada osobi muškoga spola ili predmetu/pojavi muškoga gramatičkoga roda, ali zamjenica sama dobiva oznaku roda prema rodu imenice uz koju se pojavljuje, tj. prema rodu imenice za osobu, predmet ili pojavu koja „pripada” osobi na koju se odnosi zamjenica. Engleske posvojne zamjenice za treće lice jednine imaju leksički rod, a hrvatske posvojne zamjenice leksički i gramatički rod. Ostale hrvatske posvojne zamjenice (*moj*, *tvoj*, *naš*, *vaš* i *njihov*) imaju samo gramatički rod. U njemačkom jeziku rod imaju imenice, zamjenice i pridjevi, ali ne i glagoli.

Po ovom su kriteriju slični npr. hrvatski i slovenski jezik (ruski, češki, poljski i dr.). *Razlike u kategoriji roda među srodnim jezicima* – Među srodnim jezicima sličnosti mogu biti velike, a razlike minimalne (npr. među slavenskim jezicima). U slavenskim jezicima ima imenica koje su istoga značenja i istoga ili gotovo istoga oblika, ali u jednom su jeziku jednoga roda, a u drugom jeziku drugoga roda. Riječi mogu promijeniti rod i u istom jeziku – tako je na primjer hrvatska riječ *rat* nekada bila ženskoga roda (Simeon 1969: 313). Iscrpnije istraživanje, međutim, pokazuje da su razlike u načinu na koji se kategorija roda ostvaruje u srodnim jezicima veće nego što se pretpostavlja (Lehečková 2003). Uspoređivanje načina na koje se rod ostvaruje u dvama srodnim jezicima može, dakle, dati samo dio odgovora na pitanje o razlikama u kategoriji roda među njima, dok podrobnija analiza pokazuje veće razlike (usp. Jelaska i Hržica 2002). Foundalis (2002) donosi zaključke o rodu (i) u hrvatskom jeziku, ali na temelju srpskih leksema koji su nerijetko različita roda, a uz to se vjerojatno služio nekim od malih dvojezičnih rječnika u kojima ima grešaka u vezi s rodom imenica, pa je ekvivalentu za engleski leksem *door* (dakle, hrvatski *vrata*, iako ne piše hrvatske, već samo engleske lekseme) odredio u hrvatskom ženski rod, ekvivalentu za

spoon (žlica) muški rod, ekvivalentu za *car* (*auto*) ženski rod (valjda prema srpskom *kola*, ali to je imenica srednjega roda), a ekvivalentu za *paper* (*papir*) srednji rod. Tako je pogrešno odredio rod četirima imenica u jednoj od skupina imenica koje je analizirao, što je ukupno 20 % pogrešaka. I u drugim skupinama imenica koje analizira ima pogrešaka, npr. za hrvatski ekvivalent engleskoga leksema *island* (*otok*) piše da je srednjega roda, vjerojatno misli na srpski leksem *ostrvo*. To pokazuje da se i u srodnim jezicima treba biti oprezan s rodom i ne pretpostavljati da je potpuno podudaran.

3 Ovladavanje gramatičkim rodom s obzirom na (ne)homogenost skupine

Kako će učenik hrvatskoga kao inoga jezika ovladati rodom – koliko brzo i koliko uspješno – može ovisiti i o tome je li skupina u kojoj uči hrvatski jezik homogena ili heterogena s obzirom na prvi jezik učenika. U homogenim skupinama svim su učenicima neka jezična područja u hrvatskom kao inom jeziku lakše usvojiva, druga teže, a ta su područja ista za cijelu skupinu ili barem za većinu. Razlika može nastati ako jedan učenik ili više njih vlada nekim stranim jezikom koji mu pomaže u ovladavanju hrvatskim standardnim jezikom, tj. ako kod jednoga učenika ili dijela skupine postoji pozitivni transfer zbog znanja nekoga drugoga jezika. Za primjer takvih homogenih i nehomogenih grupa mogu se uzeti studenti hrvatskoga jezika na fakultetima u Mađarskoj: ako je npr. riječ o skupini studenata kojima je prvi jezik mađarski jezik i koji nisu hrvatskoga podrijetla (može se ovdje nazvati skupinom A) ili ako je riječ o skupini studenata kojima je prvi jezik mađarski jezik, ali su hrvatskoga podrijetla i govore neki hrvatski mjesni govor (skupina B), može se kazati da su te skupine homogene. Učenicima u prvoj skupini trebat će mnogo više vremena i napora da ovladaju rodom u hrvatskom standardnom jeziku, dok je drugima koncept roda, kao i njegovi principi, poznat iz mjesnoga hrvatskoga govora kojim vladaju. Ako je riječ, međutim, o skupini koja se sastoji od učenika koji znaju neki hrvatski mjesni govor i od onih koji ga ne znaju (skupina C), ta je skupina nehomogena. U homogenim skupinama povećana se pozornost posvećuje područjima na kojima se na temelju apriorne analize – tj. usporedbe prvoga jezika učenika i hrvatskoga standardnoga jezika da bi se pretpostavile teškoće koje se pojaviti u ovladavanju inim jezikom – očekuju sustavna odstupanja od norme hrvatskoga standardnoga jezika. Tako bi se u skupini A očekivala sustavna odstupanja u rodu, dok bi u skupini B takvih odstupanja bilo malo. U skupini C dio bi studenata imao veće teškoće s hrvatskim rodom od drugih studenata. Iako se neke skupine nazivaju homogenima, zapravo ne postoje potpuno homogene skupine. Na primjer, u skupini A studenti mogu vladati nekim stranim jezicima u kojima postoji gramatička kategorija roda i koji im u većoj ili manjoj mjeri mogu olakšati ovladavanje rodom u hrvatskom kao inom jeziku. Ne sasvim homogena može biti i skupina B jer studenti mogu vladati nekim hrvatskim mjesnim govorom na razli-

čitim razinama – od pasivnoga do naprednoga znanja. Kad se svi ti čimbenici uzmu u obzir, lako je zamisliti da i prividno nehomogena skupina C može biti homogenija no što se to na prvi pogled čini.

Dakle, iako nema potpuno homogenih ni nehomogenih skupina, tj. na njihovu homogenost ili nehomogenost utječu mnogi čimbenici koji nisu očiti u apriornoj analizi, podjela na homogene i nehomogene skupine opravdana je jer se ipak s velikom vjerojatnosti može pretpostaviti hoće li učenici u skupini činiti iste sustavne greške ili neće.

Relativno su homogene npr. skupine studenata hrvatskoga standardnoga jezika na stranim sveučilištima – slične su po prvom jeziku, pa i po dobi, dok su izrazito nehomogene skupine u Croaticumu – Centru za hrvatski kao drugi i strani jezik i u Sveučilišnoj školi hrvatskoga jezika i kulture (u Zagrebu) čiji se polaznici razlikuju po prvom jeziku, a i po drugim kriterijima. U Croaticumu je čest slučaj da petnaestak studenata u skupini govori desetak različitih prvih jezika.

4 Govornici hrvatskoga kao inoga jezika i njihov prvi jezik

U apriornoj analizi ovladavanja rodom u hrvatskom kao inom jeziku govornike hrvatskoga kao inoga jezika može se s obzirom na njihov prvi jezik podijeliti u tri osnovne skupine. To su 1) govornici kojima je prvi jezik neki slavenski jezik, zatim 2) govornici kojima je prvi jezik neki jezik srodan hrvatskomu, ali koji ne pripada skupini slavenskih jezika, te 3) govornici nesrodnih jezika.

4.1 Govornici slavenskih jezika

Neizvorni govornici hrvatskoga standardnoga jezika koji su slavenskoga podrijetla gotovo da neće imati teškoća s ovladavanjem rodom u hrvatskom standardnom jeziku. Međutim, ne može se reći da uopće nemaju teškoća (Gulešić 2003; Gulešić Machata i Jelaska 2010). Na primjer, u slovačkom jeziku radni glagolski pridjev u množini ne razlikuje se prema rodu, npr. *Muži (mr) boli pekní, Dediny (žr) boli pekné, Mestá (sr) boli pekné*. Budući da radni glagolski pridjev u množini ima iste nastavke za sva tri roda, a u hrvatskom standardnom jeziku ima tri nastavka (mr *-li*, žr *-le*, sr *-la*), vrlo su česta odstupanja u hrvatskom kao inom jeziku govornika jezika koji u perfektu i kondicionalu svih rodova rabe oblik za muški rod (*Djevojke bi *išli na izlet.*). Sljedeći su primjer imenice koje su u slavenskim jezicima različita roda (npr. *myš, obyčaj, pečat'* u slovačkom su jeziku ženskoga roda), imenice stranoga podrijetla koje imaju različit rod u slavenskim jezicima (npr. slovački *lexika*, hrvatski *leksik*, srpski *komunista*, hrvatski *komunist*) ili pak brojevne imenica *dvojica, trojica* i slične koje se u hrvatskom jeziku odnose na osobe muškoga spola, a u slovačkom na osobe istoga spola ili različitih spolova.

4.2 Govornici srodnih neslavenskih jezika

Ako je prvi jezik učenika hrvatskoga kao inoga jezika neki neslavenski indo-europski jezik u kojem postoji kategorija roda, ovladavanje rodom u hrvatskom kao inom jeziku bit će mu lakše nego učenicima čiji je prvi jezik nesrodan s hrvatskim standardnim jezikom. Tako je ponajprije zbog toga što takvi učenici ne trebaju naučiti ono što je vrlo apstraktno i vjerojatno najteže usvojivo – za njih potpuno novu gramatičku kategoriju. Iako se način na koji se ta kategorija izražava vrlo razlikuje u hrvatskom jeziku (kao i u drugim slavenskim jezicima) od načina na koji se rod izražava u srodnim neslavenskim jezicima, lakše ju je svladati, pa i nove kategorijske oblike (npr. srednji rod u hrvatskom jeziku, ako u prvom jeziku učenika postoji samo muški i ženski rod), ako je poznat koncept gramatičkoga roda.

Za primjer može poslužiti njemački jezik. U načinu na koji se izražava rod u njemačkom i hrvatskom standardnom jeziku postoje sličnosti i razlike.

Osnovne su sličnosti sljedeće:

a) U njemačkom jeziku postoji kategorija roda.

b) Njemački jezik ima iste kategorijske oblike gramatičke kategorije roda: muški, ženski i srednji rod.

c) Između njemačkih riječi koje imaju rod u rečenici se pojavljuje sročnost. Pridjevi muškoga roda sročni su s imenicama muškoga roda, pridjevi ženskoga roda sročni su s imenicama ženskoga roda, a pridjevi srednjega roda sročni su s imenicama srednjega roda.

d) Rod i sklonidba u njemačkom jeziku povezani su pa imenice muškoga, ženskoga i srednjega roda dobivaju različite nastavke.

Osnovne su razlike sljedeće:

a) Prema glasovnom obliku njemačke imenice najčešće se ne može s velikom vjerojatnosti pretpostaviti rod (iako je to za neke grupe imenica to moguće, usp. Taylor 2003, 335 i 336, Rogers 1987: 53–55).

b) U njemačkom jeziku postoje članovi za muški, ženski i srednji rod.

c) Njemački glagolski oblici nemaju rod.

Na temelju navedenih razlika možemo donekle pretpostaviti koje će teškoće imati govornici njemačkoga jezika u ovladavanju hrvatskim kao inim jezikom (kao i obratno – kakve teškoće imaju izvorni govornici hrvatskoga standardnoga jezika koji uče njemački jezik). Na temelju pak navedenih sličnosti može se vidjeti u kolikoj je mjeri govorniku njemačkoga jezika lakše shvatiti pojam i upotrebu gramatičkoga roda u hrvatskom jeziku nego na primjer govorniku mađarskoga jezika. Već i sama činjenica da u prvom jeziku postoji ista kategorija kao u inom jeziku olakšava učenje ili usvajanje, a formalne podudarnosti zasigurno će pridonijeti bržem i boljem ovladavanju rodom u inom jeziku (u slučaju hrvatskoga i njemačkoga jezika to su tri kategorijska oblika kategorije roda, zatim sročnost te povezanost kategorije roda i kategorije padeža).

4.3 Govornici nesrodnih jezika

Osobe koje uče hrvatski standardni jezik, a čiji je prvi jezik nesrodan s hrvatskim standardnim jezikom, imaju teškoće s rodom iz više razloga: prvo zato jer je učeniku teško shvatiti kategoriju koja u njegovu prvom jeziku ne postoji, drugo jer su udžbenici pisani ponajprije za govornike indoeuropske jezične porodice, a treće zato što učitelji hrvatskoga kao inoga jezika, zbog činjenice da ne postoji obrazovanje za to zanimanje, često ne prepoznaju teškoće koje u ovladavanju hrvatskim kao inim jezikom proizlaze iz razlika u gramatičkim kategorijama između hrvatskoga standardnoga jezika i prvoga jezika učenika, pa tako i kad je riječ o rodu. Do tih se važnih spoznaja najčešće dolazi *a posteriori*, na temelju iskustva iz nastave s govornicima određenih jezika, iako je riječ o znanju koje bi bilo važno imati *a priori* (usp. Gulešić 2004, usporedba osnovnih karakteristika gramatičkih kategorija u hrvatskom i mađarskom jeziku).

5 Apriorna analiza teškoća u ovladavanju rodom

Teškoće u ovladavanju gramatičkim rodom u hrvatskom kao inom jeziku mogu se pojaviti na različitim razinama znanja o rodu, kao teškoće:

- s rodom pojedinačnih riječi
- s određenim pravilima o rodu
- s kategorijskim oblicima gramatičke kategorije roda
- sa samim konceptom roda.

Prema očekivanim teškoćama u ovladavanju gramatičkim rodom u hrvatskom kao inom jeziku učenike hrvatskoga kao inoga jezika s obzirom na njihov prvi jezik možemo podijeliti u tri skupine.

5.1 Prva skupina: prvi jezik – neki slavenski jezik

Najmanje teškoća s usvajanjem roda u hrvatskom standardnom jeziku imaju učenici kojima je materinski jezik neki slavenski jezik jer slavenski jezici imaju kategoriju roda, iste kategorijske oblike (muški, ženski i srednji rod), među riječima koje imaju rod mora postojati sročnost, a riječi koje označavaju stvari i pojave različitih su rodova. Princip je roda, dakle, u slavenskim jezicima isti. To, naravno, ne znači da Slaveni koji uče hrvatski kao ini jezik neće imati nikakvih teškoća s hrvatskim rodom. Ti će učenici, kako je već pokazano u prethodnom poglavlju, imati određene teškoće s rodom, ali ne na razini koncepta roda kao gramatičke kategorije, ni na razini kategorijskih oblika i načina na koji se oni ostvaruju, već na razini pojedinačnih pravila i na razini leksika (pojedinačnih riječi). Pod pojedinačnim pravilima misli se npr. na pravilo da su u hrvatskom jeziku imenice ženskoga roda u množini sročne s glagolskim pridjevom radnim ženskoga roda u množini, a imenice srednjega roda u množini sročne su s glagolskim pridjevom radnim srednjega roda u množini (za razliku od pravila u slovačkom jeziku da su imenice ženskoga roda u množini sročne s glagolskim

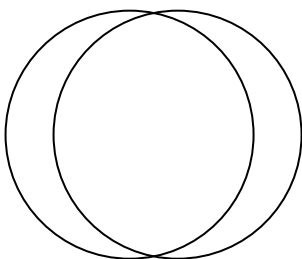
pridjevom radnim s nastavkom *-li*, kao i imenice srednjega roda u množini). Što se tiče leksika, misli se na imenice kod kojih se pojavljuje negativna interferencija jer su istoga značenja i istoga ili sličnoga oblika u dvama jezicima, a različita roda.

U ovoj skupini negativna se interferencija pojavljuje u mnogo manjoj mjeri nego pozitivna. Stupanj pozitivne interferencije između hrvatskoga jezika i prvoga jezika učenika hrvatskoga jezika vrlo je visok.

Grafički bi se to moglo prikazati kako slijedi. Krugovi predstavljaju kategoriju roda u hrvatskom kao inom jeziku i drugim slavenskim jezicima.

HIJ

J1 učenika hrvatskoga kao inoga jezika

Slika 1: Odnos roda u HIJ-u i u J1 učenika hrvatskoga kao inoga jezika (slavenski jezik)

Slika 1 pokazuje da kategorija roda postoji u obama jezicima, a preklapa se ne samo djelomično, već u većini obilježja. Većina je obilježja, znači, zajednička hrvatskomu kao inom jeziku i prvom jeziku učenika hrvatskoga kao inoga jezika. Ovakvom shemom može se prikazati odnos kategorije roda u hrvatskom kao inom jeziku i drugim slavenskim jezicima. Sličnosti su mnogo veće od razlika, no krugovi koji prikazuju jezike ne preklapaju se u potpunosti. Iz dijelova krugova koji se preklapaju nastaje pozitivna interferencija, a iz dijelova koji se ne preklapaju nastaje negativna interferencija. Bez obzira na to koliko je teško ukloniti odstupanja nastala zbog negativne interferencije, pozitivna interferencija mnogo je veća od negativne i omogućava brz napredak u ovladavanju rodom u hrvatskom kao inom jeziku. Među učenicima čiji je prvi jezik u takvu odnosu s hrvatskim kao inim jezikom, može se očekivati veći postotak učenika koji će postići kompetenciju blisku izvornogovorničkoj. F. Franceschina (2005: 37) ističe da se izvornogovornička kompetencija najčešće može povezati s tipološkom sličnosti prvoga i inoga jezika.

5.2 Druga skupina: prvi jezik – neki srodan neslavenski jezik

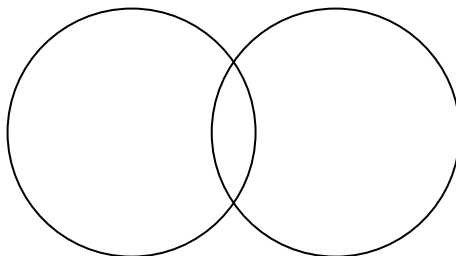
Ni druga skupina polaznika nema teškoća s konceptom roda jer u njihovim prvim jezicima postoji kategorija roda, a riječi koje označavaju stvari i pojave mogu biti različitih rodova. Pritom nije presudno ima li kategorija roda u tim jezicima jednako kategorijskih oblika kao u hrvatskom standardnom jeziku (tj. tri) ili manje (dva, kao u francuskom i talijanskom jeziku).

U ovoj skupini također postoji pozitivna interferencija između prvoga i inoga jezika, ali i negativna, u onim segmentima gdje se pravila o gramatičkom rodu u dvama jezicima razlikuju. Učenici hrvatskoga kao inoga jezika iz ove skupine imaju obično više teškoća u ovladavaju rodom u hrvatskom kao inom jeziku nego učenici iz prve skupine.

Grafički bi se to moglo prikazati kako slijedi. Krugovi predstavljaju kategoriju roda u hrvatskom kao inom jeziku i srodnim neslavenskim jezicima.

HIJ

J1 učenika hrvatskoga kao inoga jezika

Slika 2: Odnos roda u HIJ-u i u J1 učenika hrvatskoga kao inoga jezika (srodan neslavenski jezik)

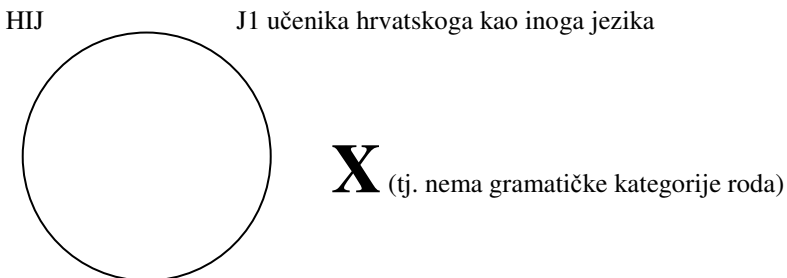
Kategorija roda postoji, znači, u obama jezicima, i djelomično se preklapa, tj. postoje zajednička obilježja te kategorije u dvama jezicima. Dio koji se preklapa može varirati, biti manji ili veći, prema tomu koliko zajedničkih obilježja ima kategorija roda u različitim jezicima. Iz toga zajedničkoga dijela nastaje pozitivna interferencija, no i obilježja roda koja se razlikuju ima mnogo, pa je očekivana i negativna interferencija.

5.3 Treća skupina: prvi jezik – neki nesrodni jezik

Treća skupina učenika hrvatskoga kao inoga jezika ima teškoća i sa samim konceptom gramatičkoga roda, iz čega proizlaze teškoće s rodom općenito. U toj su skupini govornici jezika koji nemaju gramatički rod. To su učenici hrvatskoga kao inoga jezika kojima je prvi jezik npr. mađarski, finski, kineski, japanski ili hindski jezik, ali i učenici kojima je prvi jezik engleski jezik. U engleskom jeziku,

iako ne postoji gramatički rod, postoje zamjenice za muške i ženske osobe (a katkad se odnose i na stvari, kao npr. *she* u engleskom jeziku za brodove), pa se u ovladavanju rodom može poći od toga. Ipak, u ovoj skupini ne postoji pozitivna interferencija između prvoga i inoga jezika, pa su očekivane teškoće u ovladavanju rodom veće nego u prethodnim dvjema skupinama.

Grafički bi se to moglo prikazati kako slijedi. Krug predstavlja kategoriju roda u hrvatskom kao inom jeziku, a „X” nedostatak kategorije roda u prvom jeziku učenika hrvatskoga kao inoga jezika.

Slika 3: Odnos roda u HIJ-u i u J1 učenika hrvatskoga kao inoga jezika (nesrodan jezik)

Kategorija roda, dakle, postoji samo u jednom jeziku, tj. u hrvatskom. Ne postoji mogućnost pozitivne interferencije i učenje je otežano.

6 Zaključne napomene

Gramatička kategorija roda u hrvatskom jeziku nije jednako zahtjevna za ovladavanje svim neizvornim govornicima. Teže će njome ovladati govornici u čijem prvom jeziku ne postoji kategorija roda. Rod u hrvatskom jeziku također je težak za usvajanje onim govornicima u čijim prvim jezicima postoji kategorija roda, ali se izražava na drugačiji način nego u hrvatskom jeziku. Najmanje se teškoće u ovladavanju rodom očekuju, kako je pokazano, kod učenika prve skupine (kojima je prvi jezik neki slavenski jezik), bitno veće kod učenika druge skupine (kojima je prvi jezik neki neslavenski jezik srodan hrvatskomu), a najveće kod učenika treće skupine (čiji je prvi jezik nesrodan s hrvatskim). To vrijedi ako u obzir uzmemo ponajprije prvi jezik učenika hrvatskoga kao inoga jezika, međutim, postoji jedan čimbenik koji može bitno utjecati na smanjivanje pretpostavljenih teškoća, a to je drugi strani jezik koji je učenik učio prije hrvatskoga kao inoga jezika. Na primjer, izvorni govornik mađarskoga jezika koji

zna engleski jezik, zatim izvorni govornik mađarskoga jezika koji govori njemački jezik i izvorni govornik mađarskoga jezika koji govori ruski jezik zasigurno neće na isti način ovladavati rodnom u hrvatskom kao inom jeziku. Kod prvoga se očekuju najveće teškoće, a kod trećega najmanje; prvi ne poznaje koncept gramatičkoga roda, drugomu su poznati kategorijski oblici i princip sročnosti, a treći je ovladao jezikom u kojem se rod ostvaruje na vrlo sličan način kao u hrvatskom jeziku pa se očekuje pozitivna interferencija (i negativna, ali u manjoj mjeri), jer su mnogi podaci iz unosa – pa tako i rod – poznati (već je njima ovladao), a ne novi (kojima tek treba ovladati). Naravno, koliko će neki drugi strani jezik pomoći učeniku hrvatskoga kao inoga jezika da ovlada rodnom ovisi i o stupnju na kojem je ovladao rodnom u tom stranom jeziku. Postoje i drugi čimbenici koji utječu na ovladavanje inim jezikom (unos, motivacija, strategije učenja, dob itd.) i oni mogu nadjačati čimbenik prvoga jezika ili nekoga stranoga jezika o kojemu je u ovom poglavlju bilo riječi, no utjecaj je prvoga jezika velik.

Slični bi se zaključci, kakvi su ovdje izvedeni u vezi s ovladavanjem gramatičkim rodnom, mogli izvesti za ovladavanje gramatičkim pravilima nekoga jezika općenito.

Literatura:

- ELLIS, R., 1999: *Understanding Second Language Acquisition*, Oxford University Press, Oxford.
- FOUNDALIS, H. E., 2002: *Evolution of Gender in Indo-European Languages, Proceedings 185th and Twenty-fourth Annual Conference 185th and Cognitive Science Society*. Fairfax, Virginia. <http://www.foundalis.com/res/EvolutionOfGender.pdf>
- FRANCESCHINA, F., 2005: *Fossilized second language grammars: the acquisition of grammatical gender*, Philadelphia: John Benjamins Pub.
- GULEŠIĆ, M., 2003: Srodnost dvaju jezičnih sustava – prednost ili/i nedostatak u usvajanju jezika, u: *Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici*, ur. Diana Stolac, Nada Ivanetić, Boris Pritchard, Zagreb – Rijeka, 289–302.
- GULEŠIĆ, M., 2004: Poučavanje hrvatskoga jezika kao stranoga i drugoga u homogenim i nehomogenim skupinama, u: *Suvremena kretanja u nastavi stranih jezika*, ur. Diana Stolac, Nada Ivanetić, Boris Pritchard, Zagreb – Rijeka, 167–174.
- GULEŠIĆ MACHATA, M., JELASKA, Z., 2010: Inojezični hrvatski i govornici drugih slavenskih jezika, u: *Riječki filološki dani 8*, ur. Badurina, L. i Bačić-Karković, D., 695–716
- JELASKA, Z., HRŽICA, G., 2002: Poteškoće u učenju srodnih jezika: prevođenje sa srpskoga na hrvatski, *Jezik*, 49, 91–104.
- JELASKA, Z., GULEŠIĆ MACHATA, M., 2005: Prototypicality and the Concept of Phoneme, *Glossos*, 6, <http://seelrc.org/glossos>
- LEHEČKOVÁ, H., 2003: Slavonic versus finno-ugric languages: on missing categories in grammar and cognition, *Glossos*, 4, 16 str., www.seelrc.org/glossos

- MEDVED KRAJNOVIĆ, M., 2010: *Od jednojezičnosti do višejezičnosti: uvod u istraživanja procesa ovladavanja inim jezikom*, Leykam international, Zagreb.
- NOVAK, J., 2003: „Kako znate da sam Amerikanac?” Izgovorne poteškoće Amerikanaca u hrvatskome kao stranome jeziku, u: *Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici*, ur. D. Stolac, N. Ivanetić, B. Pritchard, Zagreb – Rijeka, 513–524.
- PIŠKOVIĆ, T., 2011: *Gramatika roda*, Disput, Zagreb.
- ROGERS, M., 1987: Learner's Difficulties with grammatical gender in German as a foreign language, *Applied Linguistics*, 8, 47–74.
- SIMEON, R., 1969: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica Hrvatska, Zagreb.
- TAYLOR, J. R., 2003: *Cognitive Grammar*, 3. izdanje, Oxford University Press, Oxford.